

Umělecké památky Moravy a Slezska, 3, 1–2, O–P, red. B. Samek, K. Dolejší, Wydawnictwo Academia, Praha 2021, ss. 1240 [620 + 620], fot. kolor. i cz.b., rys., plany, przekroje etc.

Długo 22 lata musieliśmy czekać na wydanie trzeciego i najpewniej przedostatniego tomu inwentarza zabytków sztuki Moraw i czeskiego Śląska. Jak zapewnił we wstępie autor poprzednich dwóch tomów i współredaktor recenzowanego, Bohumil Samek, nie doszło do żadnych zasadniczych zmian w koncepcji tego wydawnictwa, choć pewne innowacje widoczne są gołym okiem już na poziomie zapisu bibliograficznego. Tam mieliśmy opracowanie autorskie, a tu pracę zbiorową, w której poszczególne hasła dotyczące miejscowości lub pojedynczych zabytków albo ich grup są sygnowane odrębnie inicjałami autorów, w sumie dziewięciorga. Hasła w niniejszym tomie opracowano dokładniej i bardziej kompleksowo, więcej także zacytowano inskrypcji. Bogatszy jest też materiał ilustracyjny, wreszcie — obszerniejsze zestawienia bibliograficzne na koniec każdego z haseł. To wszystko skutkuje tym, że tom trzeci, opublikowany w dwóch woluminach (z ciągłą paginacją obejmującą łącznie 1240 stron), objętością jest bliski obydwu poprzednim. Ale też inne czynniki wpłynęły na to, że wydawnictwo stało się bardziej obszerne. W opracowaniu zinwentaryzowano bowiem zabytki w takich ośrodkach jak Ołomuniec (łącznie 264 strony), Ostrawa (67 stron), Opawa (82 strony) czy Prościejów (71 stron).

Po krótkim, wspomnianym już, wstępie zamieszczono wybór podstawowej literatury (s. 13–15), następnie zestawienia skrótów i uwagi redakcyjne (s. 16–18). Potem mamy zasadniczą część inwentarzową, uporządkowaną alfabetycznie według nazw miejscowości oraz współczesnego zaszeregowania administracyjnego dawnych samodzielnych wsi, osad czy przysiółków lub innych obiektów, jak choćby zamków czy drobnych niekiedy zabytków współtworzących kulturowy krajobraz. Odnajdowanie tych ostatnich może być czasem kłopotliwe, ale sprawę ułatwia system odsyłaczy oraz indeks, o którym niżej. Poszczególne hasła otwiera zwięzła prezentacja dziejów miejscowości i jej rozwoju przestrzennego, po czym opisywane są poszczególne dzieła architektury: jako pierwsze obiekty świeckie, takie jak obwarowania i budynki publiczne czy te związane z władzą, następnie domy miejskie i inne budynki mieszkalne (nawet te powojenne, o ile uzasadniają to ich walory artystyczne lub inne), potem obiekty sakralne (pojedyncze i całe zespoły), parki, cmentarze, budowle wojskowe (np. koszary, forty), dalej pomniejsze zabytki nieruchomości oraz pomniki i inne samodzielne dzieła rzeźbiarskie, wreszcie na końcu — zbiory muzealne scharakteryzowane w najogólniejszym zarysie. Trochę zaskakuje niedocenienie architektury przemysłowej, zwłaszcza w przypadku Ostrawy czy Orłowej. Hasła, jak nadmieniono, kończy bibliografia zestawiona chronologicznie. Tom zamyka indeks wariantywnych i zanikłych toponimów (s. 1135–1140), indeks artystów dla tomów 1–3 inwentarza (s. 1143–1192) oraz wykaz ilustracji (s. 1193–1257), które dzięki temu można policzyć — jest ich 1366.

Autorzy haseł w kwestiach niejednoznacznych lub spornych nie stronili od rejestrowania odmiennych stanowisk badaczy, czasem podejmując z nimi zwięzłe dyskusje. Trzeba też w recenzji adresowanej głównie do polskiego czytelnika odnotować pewną odmienność w stosunku do tego, do czego mógł go przez dekady przyzwyczaić *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. W opracowaniu tym, wychodząc od definicji architektury jako sztuki kształtowania przestrzeni wydzielanej od tej otaczającej i jej przeciwstawianej, pierwszeństwo dawano zawsze opisowi

wi wnętrza budowli, potem przechodząc do prezentacji bryły, elewacji i tak dalej. Czeska historia sztuki wdraża od lat inny model — budowla najpierw opisywana jest od zewnątrz. Odmienne też niż w polskich, współcześnie wydawanych opracowaniach tego typu, w czeskim inwentarzu zabytków dla Moraw i fragmentu Śląska publikowane są również wyniki kwerend archiwalnych w postaci rysunkowych projektów omawianych budowli.

Warto zauważyć, że tytuł i zakres opracowania nie w pełni pokrywa się z historycznymi granicami Margrabstwa Morawskiego (dla czeskiego Śląska sprawa jest prostsza), respektowane są bowiem granice województw (w Republice Czeskiej: krajów), co zresztą jest problematyczne z racji ich zmienności (reforma administracyjna nastąpiła między wydaniem tomu 2 i 3). Tak czy inaczej, takie morawskie miasta jak Morawska Trzebowa czy Slavonice nie znalazły się i raczej nie znajdują w tomach poświęconych Morawom, gdyż pierwsze leży w kraju pardubickim, a drugie — południowoczeskim i jako takie zostały wraz z okolicami pomieszczone w czterotomowym wydawnictwie *Umělecké památky Čech* z lat 1978–1982. Są jednak „transfery” w przeciwną stronę, na przykład w recenzowanym tomie uwzględniono miasto Polná, które — jakkolwiek leży przy samej granicy z Morawami — jest ośrodkiem czeskim (w dawnym Królestwie Czeskim).

Trudno czytać inwentarz zabytków „od deski do deski”, niemniej zapoznanie się ze znaczną częścią jego zawartości skłania do kilku korekt. Zacznę od Polnej, gdzie w opisie domu rynkowego nr 49 (s. 825–826) zabrakło informacji o późnogotyckich detalach kamieniarskich na jego bocznej elewacji¹. Można też było pokusić się o dokładniejszy rejestr zróżnicowanej (także chronologicznie i warsztatowo) późnogotyckiej kamieniarki okien i portali, zwłaszcza elewacji dziedzińcowych zamku, gdzie raczej bez znaczenia dla opisu inwentaryzatorskiego jest odnotowany tu dylemat, czy umieszczone są one pierwotnie czy wtórnie (s. 830–832)². W przypadku dzwonu w kościele w Osovej Bítýšce nie należy pisać o odwzorowanej na nim tarczy herbowej z koronowanym orłem jako o „śląskim orle” i tłumaczyć to faktem, że parafia była *obsazovaná z Opavy* (s. 571). W drugiej połowie XV w. (tak datowany jest dzwon) nikt w Opawie nie miał prawa do posługiwania się takim godłem herbowym (ani tutejsi Przemysłidzi, ani też Podiebradowie). Jego obecność doskonale można tłumaczyć natomiast niedostrzeżonym w czeskiej historiografii, kilkudziesięcioletnim epizodem własnościowym Piastów cieszyńskich na południowych Morawach — w 1458 r. Przemysław II uzyskał od króla Jerzego w zastaw dominium Veveří (zastaw trwał prawdopodobnie do 1482 r.)³, nieopodal którego leżał wspomniany kościół, choć sama Osová doń nie należała (może dzwon był translokowany?). Sprawa jest o tyle ciekawa, że oprócz pieczęci księcia i ceramicznych płytek z zamku w Cieszynie mamy tu jedno z pierwszych wystąpień koronowanego orła Piastów cieszyńskich.

Mimo iż w stosunku do tomów poprzednich znacznie rozszerzono podstawę bibliograficzną opracowania, to trudno nie odczuć pewnego niedosytu związanego z absencją wielu publikacji polskojęzycznych, począwszy od katowickiej syntezy sztuki górnośląskiej (dotyczy również czeskiej części Śląska)⁴ czy samego tzw. Śląska Cieszyńskiego (obejmuje też Zaolzie)⁵, poprzez te odnoszące się np. do kaplicy w Opawie-Kateřinkach i tryptyku z Orłowej⁶, późnogotyckiego nagrobka wrocławskiego sufragana w kościele pojoannickim w Opawie⁷, ratusza, fary i świątyni obserwanckiej w Ołomuńcu⁸, czy barokowych dokonań rzeźbiarskich i malarskich

¹ Zob. Czechowicz B. 2020, s. 309, il. 475–476.

² Czechowicz B. 2020, s. 304–308, il. 464–470.

³ Czechowicz B. 2017, s. 129.

⁴ Sztuka. 2004.

⁵ Kultura. 2016.

⁶ Czechowicz B. 2005, s. 413–421; Czechowicz B. 2009.

⁷ Czechowicz B. 2003, s. 148.

⁸ Czechowicz B. 2016, s. 153–166, 228–229; Czechowicz B. 2017, s. 61–68.

na terenie Opawy⁹, tamtejszej, dawnej kaplicy loretańskiej w kościele dominikanów¹⁰, aż po przeglądowy artykuł o architekturze doby historyzmu na czeskim Śląsku¹¹. W dobie otwartych granic i Internetu wywołuje to jednak konsternację.

Niemniej, ilość materiału do badań, jaki przynosi rozbity na dwa woluminy tom trzeci inwentarza zabytków sztuki Moraw i czeskiego Śląska, jest imponująca. Mimo zgłoszonych zastrzeżeń i korekt nie sposób nie docenić ogromu wykonanej pracy. Pozostaje tylko żywić nadzieję, że na ostatni tom — chyba już tylko jeden — nie będziemy czekać kolejnych 20 lat.

prof. dr hab. Bogusław Czechowicz

Slezská univerzita v Opavě

boguslaw.czechowicz@fpf.slu.cz

© <https://orcid.org/0000-0002-6454-8388>

BIBLIOGRAFIA

- Brzezina Katarzyna. 1999. *Antyambony z terenów dawnych księstw opawskiego i karniowskiego*, [w:] *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych. Materiały V Seminarium Sztuki Górnośląskiej odbytego w dniach 14–15 listopada 1997 roku w Katowicach*, red. E. Chojecka, Katowice, s. 77–99.
- Brzezina Katarzyna. 2004. *Rzeźba i mała architektura sakralna księstw opawskiego i karniowskiego w XVIII wieku*, Kraków.
- Chojecka Ewa. 2007. *Współczesny renesans tradycji artystycznych Śląska austriackiego (1764–1918). O zakamarkach kulturowych polsko-czeskiego pogranicza*, [w:] *Śląsk i Czechy. Wspólne drogi sztuki. Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi*, red. M. Kapustka, A. Kozieł, P. Oszczanowski, Wrocław, s. 363–373.
- Czechowicz Bogusław. 1993. *Domki Loretańskie na Śląsku*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego”, 14, s. 253–274.
- Czechowicz Bogusław. 2003. *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*, Wrocław.
- Czechowicz Bogusław. 2005. *Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza*, Warszawa.
- Czechowicz Bogusław. 2009. *Między Orłową a Krakowem. Krakowskie wpływy na Górnym Śląsku czy górnośląskie wpływy w Krakowie?*, [w:] *Korzenie wielokulturowości Śląska ze szczególnym uwzględnieniem Śląska Górnego*, red. A. Barciak, Katowice–Zabrze, s. 246–256.
- Czechowicz Bogusław. 2016. *Na czesko-morawsko-śląskim styku. O wiekach XV–XVIII i trudnym ich postrzeganiu*, Opole.
- Czechowicz Bogusław. 2017. *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, 3, *Matthias primus Dei gratia rex Bohemiae. Rehabilitacja nieuznawanego króla*, Wrocław.
- Czechowicz Bogusław. 2020. *Idea i państwo. Korona Królestwa Czech w latach 1457–1547*, 4. *Król i stany*, 2. *Książęta i szlachta — B. Magnaci*, Wrocław.
- Kozieł Andrzej. 2015. *W Świdnicy, Opawie i na całym Śląsku — Anton Ernst Beyer (1704–1773) i jego malarstwo twórczość*, „Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy”, 6, 2, s. 141–158.
- Kultura. 2016. *Kultura i sztuka Śląska Cieszyńskiego na przestrzeni wieków*, red. Ł. Konarzewski, Cieszyn.
- Malarstwo. 2017. *Malarstwo barokowe na Śląsku*, red. A. Kozieł, Wrocław.
- Sztuka. 2004. *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, red. E. Chojecka, Katowice.

⁹ Brzezina K. 1999; Brzezina K. 2004; Kozieł A. 2015; Malarstwo. 2017 (dodam, że w bibliografii recenzowanego dzieła rejestrowane są prace z 2019 r., zatem i te nowsze można chyba było uwzględnić).

¹⁰ Czechowicz B. 1993.

¹¹ Chojecka E. 2007.